

Zelei Miklós

Saját idő

Előszó *A kettézárt falu* német kiadásához¹

Ráordítanak a KGB-n a mi emberünkre: „Na, sorolja föl azt is, hogy hány országban lakott!” Rákezdí a mi emberünk: „Az Osztrák–Magyar Monarchiában születtem. Utána Magyarországon laktam, aztán Csehszlovákiában, majd újra Magyarországon, a második világháború befejezésekor rövid ideig megint Csehszlovákiában, azután pedig a Szovjetunióban.” Ismét ráordít a KGB-s: „Vén csavargó! Mit követett el, hogy mindenhol mindig tovább kellett állnia?!” „Én, kérem, egész életemben ki se mozdultam a szülőfalumból.” „Hát hol született maga?!” „Kisszelmencen!” (Mali Szelmenci) – vágja rá a mi emberünk.

Magyar nyelvterületünkön – vagyis a mai Magyarország határain túl is – közismert, talán munkácsi (Mukacseve) eredetű vándoranekdótát Kárpátalja majd mindegyik nagyobb településével kapcsolatban lehetett már hallani. Ilyen apró falura, mint amilyen Kisszelmenc, én szabtam rá. De az igazságot ezzel nem meghamisítottam, hanem kerekébbé tettem. A magyar ikerfalu 1920-ig egy évezreden át Magyarország szerves része volt az északkelet-magyarországi Ung vármegyében, Ungvár (Uzsgorod) megyeszékhelytől délre. Ezután kezdődött kalandos élete.

Kisszelmenci emberünknek lakhelyei felsorolását ma azzal kell kiegészítenie, hogy jelenleg a két emberöltő alatt összeomlott Szovjetunió utódállamának, az 1991 végén megalakult Ukrán Köztársaságnak az állampolgára. Az ő története olvasható ebben a könyvben. És szülőfaluja nagyszelmenci (Vel'ké Slemence) felében élő testvérenek, rokonának, barátjának, szerelmének: a mi másik emberünknek a története, akiről mindaz elmondható, ami kisszelmenci emberünkről – csak egy kicsit másképpen.

Nagyszelmenci öregünk is az Osztrák–Magyar Monarchia alattvalójaként született, utána Magyarország, aztán Csehszlovákia állampolgára, majd az első bécsi döntés – 1938. november 2. – után újra magyar honpolgár.

A második világháború befejezésekor azonban szétváltak az utak: a Szovjetunió nyugatra tolta határait, és új határával Kisszelmencet elvágta Nagyszelmencetől. Nagyszelmenc az alig másfél emberöltő múlva kettéválással megszűnt

---

¹ *Das entzweigesperrte Dorf*. Fordította: Schäfer Tibor. Gabriele Schäfer Verlag, Herne 2009. A borító Heltai Csaba fotójának fölhasználásával készült.

Heltai Csaba fotója (2003. október 18-án)

Csehszlovákiához került: nagyszelmenci emberünk ennek következtében ma szlovák állampolgár. Kiszszelmenc Ukrajnában van, Nagyszelmenc Szlovákiában, s közöttük az országhatár.

El kell időznünk egy kicsit annak a vidéknek a történeténél, amelyet ma Kárpátaljának neveznek, s amely az első világháborút lezáró 1920-as Párizs környéki békéig egyszerűen Magyarország, pontosabban Északkelet-Magyarország volt és annak hat vármegyéje. Nagyobb részt Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye, kisebb részben pedig Szabolcs, illetve Szatmár. E vármegyéknek 1920-ban Csehszlovákiához csatolt területeiből alakították meg Kárpátalját. A megnevezés nem történelmi, hanem XX. századi keletkezésű közigazgatási, politikai fogalom. A két világháború között Csehszlovákia délkeleti részén terült el, ma pedig Ukrajna nyugati peremén van, a Kárpátok gerincvonalától nyugatra. Hivatalos neve: Zakarpatszka oblaszt, közigazgatásilag Ukrajna egyik területe, központja Ungvár. Területe 12 800 km², lakóinak száma a 2001-es ukrán népszámlálás szerint 1 millió 254 ezer, ebből 151 516 a magyar. Többi nemzetisége: ruszin, ukrán, orosz, román, cigány, fehérorosz, német. A németeket a XIII–XIV. századtól telepítették a mai Kárpátaljára, kezdetben az 1241-es tatárjáráskor lemészárolt magyar lakosság pótlására, később az erdőgazdálkodással, iparosítással összefüggésben. A második világháború végén a magyar és a német civil férfilakosság zömét hadifogolyként szovjet kényszermunkatáborokba hurcolták, ahol nagyon sokan elpusztultak. Az életben maradt németeknek azután megengedték, hogy a Német Szövetségi Köztársaságba távozzanak. Ma Kárpátalján szórványokban és pontokban mintegy 5–6000 német él, iskolájuk nincs. A szegénység és a bizonytalanság miatti kivándorlás következtében a magyar lakosság is fogy. Az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás óta Kárpátalja magyar lakosságának lélekszáma hivatalosan öt-tízezerrel csökkent, a valóságban huszonöt-harmincezerrel, amit a statisztikák nem mutatnak, mert a rendszerváltás után többen merték magukat magyarnak vallani, s ők pótolták a kivándoroltakat.

A fogyatkozás az átlagosnál jobban sújtja mindkét Szelmencet: 1944–45-ös kettévágásukkal az eleven ikerfaluból fuldokló zsákfalú lett, gazdasági, kulturális, lelki holttér. Nagyszelmenc a szovjet – 1991-től az ukrán –, Kiszszelmenc pedig a Csehszlovák – 1993-tól a szlovák – határnál véget ért. A zsákfalulét hatásait szemléletesen mutatják a demográfiai adatok. Kiszszelmenc lélekszáma 1910-ben 278, Nagyszelmencé 844. Összesen: 1122. Kiszszelmenc lakossága 2007 végén 222, Nagyszelmencé 600. Összesen: 822. A fogyatkozás: 300. Több mint egy egész Kiszszelmenc.

Sztálin 1944–45-től emelt vasfüggönye a faluban a Szovjetunió összeomlása után is állt. A berlini falat 1989 novemberében végre sikerült ledönteni. A két Szelmencet ma is határ választja el.

Mihelyt gyűjteni kezdtem 1994 szeptemberében *A kettézárt falu* című dokumentumregényem anyagát, azonnal tájékozódni kezdtem afelől: milyen próbálkozások történtek addig annak érdekében, hogy a jelenleg is majdnem százszázalékosan magyarlakta ikerfalú ukrainai és szlovákiai része között határátkelő nyílják. Ezekről a sajtóban hírt adtam, s magam is bekapcsolódtam a határnyitás emberi jogi munkájába.

Első látványos akciónk 2000. április 15., *A kettézárt falu* első kiadásának bemutatója volt. Kértük az ukrán és a szlovák hatóságokat, hogy a könyvbemutató alkalmából Szelmenc lakosai számára egy napra nyissák meg a határt.

Nem sikerült.

Elkezdtek kora délelőtt a könyvbemutatót a vasfüggöny kisszelmenci oldalán, de nem a határország, hanem még a falu közigazgatási területén, erős hangosítással. A könyvbemutatót a nagyszelmenciek a vasfüggöny túloldaláról követték. Ezután fölkerelkedtünk, s hosszú autó- meg buszkaravánnal átkeltünk az Ungvár–Felsőnémeti (Vyšné Nemecké) határállomáson, két óra múlva megérkeztünk a vasfüggöny nagyszelmenci oldalára, folytattuk a könyvbemutatót, amelyet immár a kisszelmenciek követtek a szögesdrót túloldaláról.

Ezt követően Szelmenc lakói 2001. augusztus 8-án közös petícióban követelték a pozsonyi és a kijevei kormánytól, hogy az ikerfaluban nyissanak gyalogos határátkelőt. A pozsonyi belügyminisztérium a petíciót formai okokra való hivatkozással elutasította; Kijev válaszáról nincs tudomásom.

Két évvel később, 2003. október 18-án Szelmenc lakói falujuk országhatárán egy kettévágott székely kaput állítottak fel. A kapu egyik felét Szlovákiában, másik felét Ukrajnában. Ezen a kapuavatón készült a könyvborító fotója. A falu népe erre az alkalomra is kérte az egynapos határnyitást. A kérésnek ezúttal sem tettek eleget.

Eközben Szelmenc és lakói emberi jogai durva megsértésének híre bejárta a világsajtót. A kitartásnak és a jó szervezőmunkának köszönhető, hogy 2004. április 21-én az Egyesült Államok kongresszusának emberi jogi frakciója meghallgatást tartott Washingtonban a Nagy- és Kisszelmenc közötti határátkelő megnyitásának ügyében. A meghallgatásra meghívták a kisszelmenci és a nagyszelmenci polgármestert, valamint e sorok íróját mint szakértőt: három magyar három ország útlevelével érkezett a Ronald Reagan Washington National Airportra.

A meghallgatáson, amelyet Diane E. Watson demokrata párti Los Angeles-i képviselő vezetett, megjelent többek között Szlovákia washingtoni nagykövete és az ukrán nagykövetség politikai tanácsosa, valamint amerikai, európai és magyarországi médiumok képviselői. A washingtoni esemény nagyot lendített a szelmenci határnyitás ügyén. Megmozdult az Európai Parlament, az Európa Tanács. És még ugyanaz év december 7-én a magyar Országgyűlés külügyi bizottsága is meghallgatást tartott, amelyen előadtam, hol tart a szelmenci határnyitás ügye. Ezt megelőzően, 2004. május 1-jén az ikerfalut kettézáró sztálini vasfüggöny az Európai Unió aranyfüggönyévé változott át. A nagyszelmenci falu széle azóta az Európai Unió keleti határa.

A nemzetközi nyomásnak köszönhetően a következő év elején Szlovákia és Ukrajna végre elhatározta, hogy Szelmencen gyalogos-biciklis nemzetközi határátkelőt nyit. Kitűzték a dátumot is: szeptember 10. Másnap reggel fél kilenc előtt az ukrán határország lebontotta a vasfüggönynek azt a részét, ahol a két falurész egyetlen főutcáján a könnyűszerkezetes határállomás épült. Másutt megmaradt, és áll jelenleg is: őrtorony, drótkerítés szögesdrót-biztosítással, elektromos jelzőrendszer, határszántás.

A szeptember 10-i határnyitás azonban nem jött össze. Elkezdődött a halogatás, mindent hallgatás övezett, nem lehetett tudni semmit. És teljesen váratlanul, 2005. december 21-én nyilvánosságra hozták, hogy karácsony előtt egy nappal, december 23-án reggel megnyitják az átkelőt.

A történet a kelet-közép-európai kisállamok, győztesek és álgőztesek kisszerűségének hatalmas méreteiről beszél. A földkerekség 1. számú hiperhatalmánál kell előszobáznia azért, hogy egy minden stratégiai jelentőség nélküli kis falunak megkönnyítsék az életét. Ukrajna pedig hiába olyan nagy, ebben az ügyben csupán egy óriás kisállam, semmi több.

Reggel nyolctól este nyolcig, napi tizenkét órát tart nyitva az Európai Unió szelmenci határa. De az abszurd birodalmában semmi se úgy sikerül, ahogy azt a messzi hivatalok lehúzott redőnyei mögött elgondolják. Kisszelmencen Kijev szerint jár az óra. Amikor ott reggel nyolcat mutat a kijelző, a nagyszelmenci harang még csak hetet kongat. Hiába szabadult ki a mi emberünk lélegzetvételnél időre a kihallgatásról! Ukrajnából már kijöhetett, de Szlovákiába még nem mehetett be. Este pedig ugyanígy, csak fordítva. Emiatt a napi tizenkét óra nyitva tartás tízre csökkent. Aztán nagy nehezen összeigazították óráikat a hatóságok: megszületett a szelmenci idő.

Ez a különös idő újabb abszurdításokat hoz nekünk. Kisszelmencről vízum kell Nagyszelmencre. Mind a Szlovákiába, mind a Magyarországra szóló vízum a schengeni egyezmény életbe lépéséig, 2007 karácsonyáig ingyenes volt. A kisszelmenci magyarok szívesebben váltottak magyar vízumot, mert fél évig volt érvényes, és több alkalomra szólt. A szlovák vízummal csak egyszer lehetett Nagyszelmencre átmenni, viszont a vékonyka, harminckét oldalas ukrán útlevelelben egy egész oldalt elfoglalt. Az útlevelel pedig drága: egy szerényebb havi fizetés összegét is elkéri érte – egy olyan vidéken, ahol nyolcvan-kilencven százalékos a munkanélküliség. Úgyhogy a kisszelmenci magyarok 2007 novemberében még magyar vízummal látogattak Ukrajnából Szlovákiába, nagyszelmenci rokonaikhoz. A hatóságok azonban hoztak egy olyan szabályt, hogy a magyar vízum Szlovákiában tranzitvízum: a kisszelmenci magyarokat, miután átsétáltak a gyalogos határátkelőn, a nagyszelmenci önkormányzat díjtalanul elszállította olyan ötven-hatvan kilométerrel odébb, a szlovák–magyar határra, ahol az egyik magyar kisváros, Sátoraljaújhely szélén „betranzitáltak” Magyarországra, a határ magyarországi oldalán sétáltak egy fél órát, majd visszamentek a határ szlovákiai oldalára. Útlevelelükbe begyűjtötték a szükséges bélyegzőket, és már röpköthetett is a busz vissza oda, ahonnan elindult velük. Dél is elmúlt a ki-bejárással, fél nap maradt a rokonokra. Aki nem „tranzitált”, annak súlyos pénzbüntetésre kellett számítnia.

Miféle újabb abszurd eseményekkel folytatja Szelmenc történetét a jövő?

Ezt egyelőre nem láthatjuk.

A közúti és vasúti közlekedésben, teherszállításban arra számítanak, hogy az Európai Uniónak Ukrajna határán lesznek a legnagyobb nehézségei. Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában 2007 végén egy időben lépett életbe a schengeni egyezmény. Kárpátalja mindhárom országgal határos, és szoros kapcsolatokat ápol velük. Megoldás lehetne, ha helyreállítanák a kishatár-

forgalmat, ami azt jelentené, hogy ötven kilométeres határzónában lehetne utazni és tartózkodni egy öt évre kiállított, húsz euróba kerülő vízummal.

Tárgyalások folynak Szlovákia és Ukrajna, illetve Magyarország és Ukrajna között, hatályos megállapodások azonban még nincsenek. Ha megszületnek a ratifikált szerződések, utána arról kell majd beszélni, hogy ez az ötven kilométeres zóna két uniós ország, Magyarország és Szlovákia között jelenthetné azt is, hogy az egyik országba szülő kishatárvízummal az ötven kilométeres mélységen belül a másik országba, Magyarországról Szlovákiába és Szlovákiából Magyarországra is át lehessen menni. Ezt a két országnak kell eldöntenie.

Ha mindezt nem sikerül elérni, akkor Szelmenc ikerfalú uniós határa sokkal nehezebben lesz átjárható, mint egykor Sztálin vasfüggönye.

A tények mellett szólnak, hogy a rendszerváltás után alig két évtizeddel visszaáll a régi: a hivatalok, a hatóságok célja újra az, hogy megnehezítsék az emberek életét. A rendszerváltás előtt a poszton álló katona, a szolgálatos rendőr saját hangulatának megfelelően szabta meg a törvényt, ahogy a hatóságok, a hivatalok is következmény nélkül sérthettek jogszabályt az emberek rovására.

Ma újra így van.

Szlovákia kassai (Košice) kerületének Nagyszelmencen illetékes nagymihályi (Mihalovce) járási vámhivatala törvényalkalmazóból törvényhozóvá léptette elő önmagát, s 2008. január 1-jétől saját hatáskörben egynéhány változást léptetett életbe. A járási vámhivatal határozata értelmében 2008. január 1-jétől létezett egy tizenöt kilométer széles határzóna. Aki a zónán belül lakott, például Nagyszelmencen, a járási törvény értelmében egy átkelés alkalmával nem hozhatott az ukrán oldalról, például Kisszelmencről egyszerre csak egy doboz cigarettát meg két és fél deci pálinkát, de ezt is csak vámnyilatkozat kitöltése után, s havonta nem többet mint tíz dobozzal. A zónán kívül lakók ellenben egy karton cigarettát vihetek Ukrajnából Szlovákiába egyszeri határátlépéssel.

Ehhez tudni kell, hogy a kelet-szlovákiai szegénységben ezek a mennyiségek is egzisztenciálisan számítanak abban az esetben is, ha valaki saját magának veszi meg olcsóbban a füstölni- és innivalót, valamint akkor is, ha eladásra.

De tudni kell még azt is, hogy a kelet-szlovákiai határon ez a tizenöt kilométeres sáv az, ahol a magyarok élnek, akiknek pontosan olyan útlevelük van, mint a zónán túl lakó többi szlovák állampolgárnak. A járási vámhivatal diszkriminatív intézkedése 2008. december 1-jéig volt érvényben, ekkor megszüntették az alkotmányt felülíró helyi törvényt, és rövidesen új jogegyenlőtlenséget hoztak létre: 2009 tavaszán Nagyszelmencen a szlovák határőrök a saját szakállukra úgy döntöttek, hogy azokat a kisszelmenci magyarokat, akiknek útlevelében a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa által kiállított, az Európai Unió egész területére érvényes schengeni vízum van, nem engedik be Szlovákiába, vagyis Nagyszelmencre, csak akkor, ha magyarországi meghívólevelet is fel tudnak mutatni, vagy pedig akkor, ha a sorompó szlovákiai oldalán magyar állampolgár várja őket, aki megmutatja, hogy az autója ott áll a parkolóban, s a kisszelmenci magyart Szlovákiából máris viszi Magyarországra. Az a kisszelmenci magyar, akinek vízumát az ungvári szlovák főkonzulátus állította ki, könnyebben átlépheti szülőfalujának schengeni határát, hogy meglátogathassa rokonait és barátait. De

úgy is kicselezheti a packázást, hogy kerülő utat tesz Magyarország felé. Délnek indul el, Ukrajnából átjön Magyarországra, s miután bejutott Schengeniába, már akadálytalanul veheti északra az irányt, és visszaérkezik szülőfalujába, annak szlovákiai részébe.

Az ötven méter helyett hatvan-nyolcvan kilométer kerülővel.

Úgy, mint régen.

Amikor Nyugat-Szelmenc&Kelet-Szelmenc lakói még csak ábrándoztak arról, hogy egyszer majd nemzetközi határátkelő állomás nyílik náluk, hogy megkönnyítse sorsukat.

Színes az élet az ikerfaluban! A rendszerváltás szűk húsz évében hatféle pénz volt forgalomban. Az ukrajnai falurészben a (szovjet) rubel után következett az inflációs kupon és a grivnya. A szlovákiai falurészben a cseh-szlovák koronát a szlovák korona követte, amelyet 2009. január 1-jén váltott fel az euró, amelynek bevezetésekor az árakat fölfelé kerekítették, s minden drágább lett egy kicsit. A megélhetés pedig egyre nehezebb.

Nagyszelmenc éves költségvetését 2009 elején 26 555 euróval növelték, így 149 372 euró lett. De ezt az összeget a gazdasági válság miatt azonnal le is csökkentették 11 950 euróval. Így a papírforma szerint a költségvetés összege még mindig magasabb ugyan, mint amennyi 2008-ban volt, de kevesebb a betervezettnél. És ennek a kevesebbnek is a havonta esedékes részletei akadozva érkeznek a folyószámlájukra, s nem kapják meg a teljes összeget. Az önkormányzat építkezéseit már a falu saját bevételei fedezik, amelyek annak is köszönhetőek, hogy megnyílt a határ.

Segítséget jelenthetnének ebben a helyzetben az uniós pályázatok, azonban magyar községeknek nincs nagy esélyük arra, hogy uniós pénzekhez jussanak. Megnyert uniós pályázat esetén a szlovák állam biztosítja a pályázati összeg húsz százalékát, az EU-tól érkezik hetvenöt százalék, öt százalékot pedig a pályázó községnek kell fedeznie. De a magyar községek pályázatai nehezen jutnak túl az illetékes pozsonyi² (Bratislava, németül Pressburg) minisztériumon.

A határnyitási korszerűsödés Kisszelmencet is elérte. Út épült a faluban, és a villanykarókra energiatakarékos világítótesteket szereltek. A takarékoság azonban nagyon drágának bizonyult! Ugyanis a hálózat meg a többi berendezés maradt a régi. Az áramerősség gyakori ingadozása, a szélben egymáshoz érő vezetékek hamar tönkreteszik az érzékeny takarékos égőket, amelyeknek a pótlása nagyon drága. Olcsóbb a pazarlás! Ha az elavult technikához illő elavult izzókkal világítanak.

Kisszelmencre s a körülötte éledező kárpátaljai településekre, Nyugat-Ukrajnának e magyarok lakta szegélyére nemcsak Nagyszelmencen keresztül vezet út, hanem a közeli Dobóruszka (Ruská) felől is. A második világháború végén azonban ezt az utat is lezárták a szovjet vasfüggönnyel, amelynek ma már csak rozsdásodó roncsai láthatóak, ha Szlovákiából, a dobóruszakai faluszélről átbámulunk Ukrajnába, Kisszelmenc felé. Ma már európai uniós csúcstechnika,

---

² Az első világháború végén a hagyományos Pozsony helyett használták a Wilsonovo mesto Prešporek városnevet is.

kamerák, önműködő éjjellátók, keresztbe fektetett betonoszlopok őrzik a változatlanságot, a gazdasági sorvasztást. Holott a régió fejlődni akar a határok ellenére, a határok fölött.

Mindkét ország önkormányzati és civil kezdeményezői már évek óta harcolnak azért, hogy itt autós átkelő nyíljon a schengeni határon. A két ifjú állammal, Szlovákiával és Ukrajnával vívott küzdelmük reménytelennek tűnik. Ukrajnából a szokásos jól van válaszok érkeznek, a szlovák kormány pedig hallgat.

De nem fog így maradni.

E soha véget nem érő történet új fejezete a dobóruszkai határállomás megnyitásáról fog beszámolni.

Budapest, 2009. húsvét